

Розділ 4. ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА У СУЧАСНІЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІЙ ПРАКТИЦІ

©2007

Біляковська О.О.

ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА

Постановка проблеми у загальному вигляді... Найважливішим завданням сучасної освіти є забезпечення її якості, підвищення ефективності формування особистості студента-майбутнього педагога – гуманного, самостійного, відповідального, творчого, спрямованого на постійне удосконалення свого професійного рівня. Однією із складових підготовки майбутнього вчителя є формування у нього оцінювальних умінь.

Оцінювання навчальних досягнень учнів відіграє важливу роль у навчально-виховному процесі. Завдяки оцінюванню є змога одержати необхідну інформацію про рівень та ступінь прогресу учнів, провести моніторинг якості освіти на локальному, регіональному та державному рівнях. Тому, в умовах оновлення системи освіти, впровадженні сучасних технологій навчання, підготовка майбутніх педагогів до оцінювання навчальних досягнень учнів є одним з головних педагогічних завдань.

Аналіз публікацій і досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблема оцінювання успішності учнів досліджувалася багатьма науковцями, педагогами-новаторами (А.Алексюк, Ш.Амонашвілі, Б.Ананьєв, С.Гончаренко, Н.Буринська, І.Лернер, В.Паламарчук, В.Полонський, П.Сікорський, В.Сухомлинський, С.Сухорський, О.Ярошенко та ін.), які висвітлювали такі питання, як суть і функції оцінювання, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, удосконалення оцінювальної шкали, вимоги до контрольної-оцінювальної діяльності, причини формалізму в оцінюванні. Водночас, проблема підготовки майбутнього педагога до оцінювання успішності учнів залишається недостатньо розглянутою у педагогічних дослідженнях.

Формулювання цілей статті... Ми ставили за мету з'ясувати сутності, значення оцінювання та окреслити шляхи формування оцінювальних умінь у майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження... Аналізуючи підходи до сутності поняття оцінювання у психолого-педагогічній літературі, можемо простежити неоднозначне його розуміння різними науковцями. Зокрема, оцінювання визначають як:

- процес (А.Алексюк, Ш.Амонашвілі, В.Полонський);
- акт (В.Шаталов);
- дію (М.Фіцула) тощо.

Предметом оцінювання є система знань, умінь та навичок учня. Інформація про засвоєння учнем знань має бути повною та оперативною. Одним із завдань учителя є об'єктивне оцінювання того, чого учні досягли у процесі навчання, зіставити з тим, що вони повинні були досягнути відповідно до вимог навчальної програми. Саме таким кількісним показником якісних результатів навчальної діяльності учнів є оцінка. "Оцінка шкільна – визначення й вираження в умовних знаках-балах, а також в оцінювальних судженнях учителя ступеня засвоєння учнями знань, умінь та навичок відповідно до вимог шкільних програм, рівня, старанності і стану дисципліни. Оцінювання здійснюється в процесі повсякденного вивчення вчителем результатів навчальної роботи учнів на уроках і дома, а також за результатами спеціальної перевірки знань, умінь і навичок: усної, письмової, графічної та практичної" [4, с.245]. Вважаємо, що, загалом, оцінка має дати відповідь на такі головні запитання:

- чи мають знання учнів системний характер;
- наскільки глибоким є розуміння учнем вивченого матеріалу;
- чи існує зв'язок між репродуктивною і творчою діяльністю учнів;
- наскільки дієвими є здобуті учнем знання;
- чи зацікавлений учень даним предметом ?

Безумовно, що студенти-майбутні педагоги, маючи ґрунтовну наукову базу, є достатньо підготовленими до викладання фахової дисципліни. Та чи достатньо готовими вони є до здійснення оцінювальної діяльності? Ми погоджуємося з думкою Дж.Вілмута про те, що "теоретична освіта є необхідною, але недостатньою. Вона не дає змоги вчителям розширювати свій досвід та навички у довгостроковій перспективі і не враховує зміни умов або потреб еволюції" [3, с.9]. Водночас, зауважимо, що у вищих навчальних закладах формуванню у студентів навичок оцінювання навчальних досягнень учнів приділяється недостатня увага. Майбутні українські вчителі не вивчають такої важливої педагогічної складової, як оцінювання (у ВНЗ за кордоном студенти не лише вивчають дану дисципліну, але й складають іспити). Зазначимо, що вперше більшість майбутніх учителів знайомиться з наявною системою оцінювання та вимогами до неї лише під час педагогічної практики у загальноосвітніх навчальних закладах. Але й там вони не завжди мають реальну можливість безпосередньо взяти участь в оцінювальному процесі.

Спостерігаючи за діяльністю студентів у процесі проходження педагогічної практики, зауважимо, що формуванню у майбутніх учителів навичок оцінювання успішності учнів приділяється недостатня увага.

Водночас, студенти-практиканти, маючи страх перед процесом оцінювання, не приділяють йому належної уваги. Причина ігнорування виставлення учням оцінок криється в тому, що студенти недостатньо володіють знаннями про існуючу систему оцінювання та критерії, не усвідомлюють практичних дидактичних функцій оцінювання. Саме неготовність майбутніх учителів до оцінювання успішності учнів є причиною специфічних педагогічних труднощів, які виникають у процесі професійної діяльності. Та не лише вчителі-початківці, але й досвідчені вчителі мають певні труднощі, які виникають при оцінюванні, а саме, через брак специфічних знань, недостатню ознайомленість із вимогами та критеріями системи оцінювання [6, с.63-64]. У процесі нашого дослідження виявлено, що 44 % учителів відчувають труднощі в узгодженні оцінки з реальними знаннями учня, 40 % з роллю та вагомістю навчальних параметрів (поточний контроль, домашня робота, контрольна робота, самостійна робота тощо).

Слід зауважити, що деякі молоді вчителі, надаючи великого значення перевірці та оцінці знань учнів, ретельно перевіряють, систематично оцінюють усі види учнівської навчальної діяльності, інші, навпаки, вважають, що вони і без перевірки знають, якими знаннями володіє учень з даної теми. Саме це і є першим прорахунком на професійному шляху молодого педагога. Адже однією з дидактичних умов успішності навчального процесу є систематичне з'ясування вчителем результатів навчання учнів. Якщо результат навчальної діяльності буде неоціненим, учень втрачає інтерес до навчання. А це є однією з причин учнівської неуспішності.

Вивчаючи роботу молодих учителів, ми виявили низку труднощів, які виникають у процесі оцінювання ними знань учнів. Вважаємо за доцільне перерахувати деякі з них:

Не вміня відчуті межі, за якою починається якість, що відповідає іншій оцінці результатів оцінювання. Це, зокрема, стосується як надмірної вчительської вимогливості, так і певного лібералізму, що обмежують діапазон критеріїв оцінювання. Особливі труднощі виникають у тому випадку, коли оцінюються нестандартні відповіді або результати навчальної діяльності.

Певна невпевненість, упередженість, відсутність власного ставлення до заданої системи оцінювання.

Іноді молоді вчителі грішать "рефлексом солідарності", тобто за будь-яких умов допомагають учневі, щедро ставлять високі бали, пояснюючи це тим, що необхідно заохочувати активність учнів. Для таких учителів оцінка – це передусім засіб налагодження добрих стосунків з учнями. Засторогою даному оцінюванню є те, що поблажливості розбещує дітей. Як наслідок – зневажливе ставлення учнів до такого "добраго" вчителя.

Учитель орієнтується не на реальний результат навчання конкретних учнів, а на порівняння з визнаними ним еталонами. Учитель вибирає одного з учнів за "взірець" і починає ставити його всім за приклад. Таке оцінювання має негативні психологічні наслідки, оскільки вчитель не звертає уваги на ту обставину, якою ціною здобуті учнем знання. Водночас, це веде до неправильних дитячих дій. Можливо, що взірцевий учень майже не вчить уроків вдома, а маючи добру пам'ять, проглянувши матеріал на перерві, успішно може його відтворити. Прагнучи робити так само, діти ще більше погіршують якість власних знань. Можливий випадок, що еталоном стає сам учитель, а це призводить до завищених вимог до учнів.

Відсутність чіткої системи в оцінюванні, орієнтація на якісь випадкові чинники. Це виявляється в тому, що учитель може набагато більше опитувати і виставляти оцінок тим учням, прізвища яких записані в журналі напочатку, тобто починаються з перших літер алфавіту. Це, вочевидь, створює певні незручності для цих дітей, хоча їхні семестрові оцінки можуть бути об'єктивнішими, ніж інших учнів, яких опитували набагато менше. Ще вчителі можуть опитувати дітей не за списком у журналі, а поточно. Тоді, здебільшого, більше опитуваними будуть ті учні, які сидять на перших партах. Діти з останніх не потрапляють в поле зору вчителя, навіть якщо і прагнуть відповісти.

Учитель оцінює учня незалежно від життєвих обставин, вважаючи, що якщо учень прийшов на уроки, то повинен працювати на рівні з усіма. Звичайно, що це абсолютно справедливо для дітей, які регулярно присутні на уроках. Але можливо, що в класі є дитина, яка часто хворіє, з огляду на це змушена самостійно працювати з підручником, виконувати всі завдання, щоб не відставати у навчанні від однокласників. Незважаючи на це, в перший же день відвідування школи вона разом з усіма пише контрольну з математики. Очевидно, що у неї буде низька оцінка, яка до того ж буде виставлена у журналі. Таке оцінювання гальмує навчальну активність дітей.

Учитель проводить акт безпосереднього "виховання" через оцінку. Проявом такого виховного впливу через оцінювання є незадовільна оцінка учневі, що забув зошит або ручку, неслухняно поведився на уроці.

Учитель формує залежність дитини від певного рівня оцінок, тобто підтримує "легенду" про її зацікленість на цьому рівні, неспроможність досягти вищого результату. Це особливо психологічно шкідливо і може призвести до значних порушень у навчальній діяльності дитини [2, с.393-395].

Отже, рівень педагогічної майстерності вчителя полягає не лише в ефективному управлінні навчально-виховним процесом, а й у вмінні здійснювати системний, якісний контроль та оцінювання, аналіз та корекцію рівня навчальних досягнень учнів. Зауважимо, що в процесі оцінювання важливо враховувати не лише результат роботи учня, а й сам процес одержання знань. На думку деяких дослідників, важливими в процесі оцінювання успішності учнів є такі оцінні дії:

- вивчення поведінки школяра, його поведінки, взаємин;
- організація міжособистісної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу;
- планування оцінних дій та впливів;
- прогнозування впливу оцінки на поведінку та розвиток особистості учня;
- визначення предмета оцінювання відповідно до етапу здійснюваного контролю за навчальною діяльністю;
  - визначення критеріїв оцінювання навчальної діяльності учня відповідно до загальноприйнятих;
  - здійснення різних видів контролю;
  - оцінювання власної оцінної діяльності;
  - порівняння ходу та результатів навчально-пізнавальної діяльності школяра з еталоном (очікуваним результатом оцінювання);
    - прийняття оцінних рішень;
    - вираження результатів оцінювання у відповідній формі (оцінкових судженнях учителя, виставлення оцінок та їхнє мотивування);
    - використання та реалізація оцінних рішень;
    - корегування знань, умінь та навичок учнів, застосованих методик навчання [5, 378-379].

Оскільки вплив оцінювання на інтелектуальний, психологічний розвиток школяра є багатостороннім, тому він може мати багато функцій. Вважаємо за доцільне звернути увагу молодих педагогів на деякі функції педагогічної оцінки. За Б.Ананьєвим, оцінка може бути: а) орієнтуюча, яка впливає на розумову роботу школяра, сприяючи тим самим усвідомлення ним процесу цієї роботи і розуміння власних знань; б) стимулююча, що впливає на афективно-вольову сферу за допомогою механізмів переживання успіху і невдач, формування домагань і намірів, вчинків і відносин; в) виховна – оскільки під впливом оцінки відбувається прискорення чи уповільнення темпів розумової роботи, якісні зрушення (зміна прийомів роботи), зміна в структурі апперцепції, перетворення інтелектуальних механізмів" [1, с.136].

Гуманізація освіти гостро ставить питання щодо змін у контрольно-оцінювальній діяльності, оскільки всі підходи до оцінювання в сучасній школі й досі залишаються авторитарними. Протягом лише одного дня, проведеного в школі, дитина піддається безперервній і систематичній оцінці. Та школярі, на жаль, не беруть участі в оцінюванні своїх знань, взаємооцінюванні. Саме тому вчитель має активно залучати учнів в оцінювальний процес, старатися навчити їх оцінювати свою роботу, знання, а також виробити у них вміння оцінювати своїх однокласників. Такі оцінювальні вміння сприяють формуванню критичного мислення, учні стають відповідальнішими за свою роботу, впевненішими у власних силах, підвищується інтерес до навчально-пізнавальної діяльності. Крім того, вчителям доцільно супроводжувати оцінку усним коментарем, який дасть повніше уявлення дитині про її успіх чи невдачі в процесі учіння.

Водночас, зауважимо, що є категорія учнів, які мають низьку мотивацію до навчання. Тому вчитель має реально уявляти, що саме заважає учням вчитися: лінощі; відсутність необхідних навичок виконання завдань; відсутність або недостатня сформованість пізнавальних інтересів; чинники, що послабляють увагу (гуляти, грати ігри, дивитися телевізор, слухати музику тощо); нерозуміння навчального матеріалу; невміння ставити мету, долати труднощі, відсутність волі; істотні прогалини у знаннях; втрата інтересу до предмета; недостатня увага до учня, зокрема в процесі оцінювання.

Одним із важливих завдань, яке виконує оцінювання у навчально-виховному процесі – отримання зворотної інформації, що уможливорює:

- а) перевірити повноту знань учнів, усвідомленість і міцність їх засвоєння;
- б) виявити прогалини у знаннях учнів та вчасно здійснити коригувальні дії;
- в) стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів;
- г) залучати учнів до самостійного здобуття знань;
- д) формувати навички самоконтролю;
- е) виробляти в учнів наполегливість і відповідальність у навчальній діяльності;
- є) визначити продуктивність використання вчителем методичних матеріалів з даної дисципліни;
- ж) перевірити доцільність вибору вчителем методів, прийомів, засобів та форм навчання.

Важливими чинниками у формуванні оцінювальних умінь у майбутніх педагогів, на нашу думку, є знання психологічних особливостей учнів різних вікових категорій. Зазначимо, що вплив оцінки на різні вікові групи дітей, загальне емоційне сприйняття оцінки й вплив на самооцінку є неоднозначним. У молодшому шкільному віці під впливом оцінки вчителя в учнів формується самооцінка. Особливого значення діти надають своїм інтелектуальним можливостям і тому, як вони оцінюються іншими. Дітям важливо, щоб позитивна оцінка була загально визнаною. Водночас, негативна оцінка гальмує навчально-пізнавальну діяльність дітей, спричиняє психологічні розлади. Саме тому для цієї вікової категорії учнів слід обережно використовувати педагогічну

оцінку. Багато дослідників вважають, що у молодшій школі взагалі не повинно бути кількісного оцінювання знань учнів (Ш.Амонашвілі).

Учні середнього шкільного віку надають навчанню набагато менше уваги, ніж молодші школярі. Важливою особливістю підлітків є поступовий відхід від прямого переносу оцінки вчителя на самооцінку. Учень все більше спирається на власні внутрішні критерії, порівнює себе з однолітками та дорослими. Головна цінність оцінки для школярів даної вікової категорії полягає в тому, що вона дає можливість виділитися серед однокласників.

Учні старших класів, навчаючись за профілями, диференційованіше відносяться до навчальних предметів, залежно від їхніх професійних інтересів. Це відображає різне відношення до оцінок, одержаних ними з окремих дисциплін.

Висновки... Проаналізувавши таку важливу складову фахової підготовки майбутнього вчителя, як оцінювання успішності учнів можемо зробити наступні висновки:

- необхідно забезпечити майбутніх учителів основними знаннями та навичками з педагогічного оцінювання під час навчання у ВНЗ;
- потрібно упровадити курси з педагогічного оцінювання у системі підвищення кваліфікації вчителів;
- заповнити інформаційний простір матеріалами з оцінювання навчальних досягнень учнів,

створити Інтернет-форуми, організовувати семінари з даної проблематики.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, зокрема заслуговують на увагу дослідження взаємозв'язків методики викладання навчальної дисципліни з підходами до оцінювання учнівських знань, а також підготовка майбутніх учителів до оцінно-аналітичної діяльності.

Література

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
2. Біляковська О.О. Оцінювання навчальних досягнень учнів як педагогічна проблема // Другий український педагогічний конгрес. Збірник матеріалів конгресу. Львів: ТзОВ Камула, 2006. – С. 392–398.
3. Вілмут Дж. Удосконалення навичок шкільних учителів в оцінюванні: освіта, розвиток, підтримка // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – №1. – С.7-10.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
5. Ковальчук О.Б. Формування навичок оцінно-аналітичної діяльності у процесі вивчення студентами педагогічних дисциплін // Другий український педагогічний конгрес. Збірник матеріалів конгресу. – Львів: ТзОВ Камула, 2006. – С. 376–383.
6. Калаур С.М. Підготовка майбутніх учителів до оцінювання навчальних досягнень школярів з предметів природничо-математичного циклу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Тернопіль, 2004. – 259 с.

Анотація

У статті розглядається проблема оцінювання успішності учнів як важливої складової фахової підготовки майбутніх педагогів.

Анотация

В статье рассмотрена проблема оценивания успеваемости учеников как важной составляющей профессиональной подготовки будущего педагога.

Подано до редакції 5.11.2007.

©2007

Бухлова Н.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми у загальному вигляді... В умовах інтенсивних змін, що відбуваються в системі освіти, педагогічна діяльність стає все більш складною й багатогранною. Перед системою загальної середньої освіти постало завдання навчати дітей таким чином, щоб вони могли швидко й адекватно реагувати на умови, що змінюються, компетентно розв'язувати проблеми, які виникають. Забезпечити такий освітній процес можна лише шляхом формування і розвитку ключових і предметних компетентностей, створення такого навчально-розвивального поля, яке б сприяло розвитку інтелектуально-творчих здібностей, формуванню вміння й бажання навчатися впродовж життя, створювало можливості для самореалізації кожної дитини, стимулювало самовиховання, саморозвиток, самоосвіту.

Однією з ключових компетентностей особистості є самоосвітня. Аналіз сучасної освітньої ситуації, досвід роботи з педагогічними кадрами в системі підвищення кваліфікації показує недостатній рівень готовності вчителя до формування самоосвітньої компетентності, що проявляється в не сформованості метазнань, у недостатньому володінні методами дослідження; методикою формування цієї компетентності тощо. Опитування вчителів гуманітарного циклу, проведене на курсах підвищення кваліфікації в 2006 році, показало, що системно готують